

VAN DE REDACTIE

Nu de heer L. Veugen de redactie heeft verlaten hebben zich binnen de redactie enkele verdere wijzigingen voorgedaan. Dr. A.J. Lever is door het Bestuur van het Genootschap benoemd als redacteur ad interim en zal op de Algemene Ledenvergadering door het Bestuur worden voorgedragen als lid van de redactie voor de periode 1981 - 1984. Drs. D. Th. de Graaf neemt voorlopig de eindredactie voor zijn rekening. In de loop van het komend jaar zal de redactie opnieuw bezien hoe de taken het beste verdeeld kunnen worden.

VERSLAGEN VAN DE MAANDELIJKE BIJENKOMSTEN

Te Maastricht 2 oktober 1980

De voorzitter, dr. P. van Nieuwenhoven, opende de bijeenkomst en liet vervolgens enkele merkwaardige vruchten en zaden zien die hij en zijn vrouw tijdens een reis door Afrika hadden verzameld.

Daarna kreeg de heer de Graaf het woord over het onderwerp van de avond: "planten en hun naam". Voor de pauze werd vooral ingegaan op de meer wetenschappelijke kant van de naamgeving in de botanie.

Het hoe en waarom van plantennamen kwam aan bod en werd o.a. geïllustreerd aan de hand van oude kruidboeken en flora's. De grote werken van Linnaeus (*Systema Natura*, *Genera Plantarum* en *Species Plantarum*) namen daarbij een belangrijke plaats in. Na de pauze stond een andere visie op planten en hun naam centraal: de etymologie of woordafleiding.

Een groot aantal planten passeerden de revue terwijl spreker inging op de betekenis van zowel wetenschappelijke als volksnaam hetgeen leidde tot enkele leuke discussies tussen de aanwezigen.

Rond half elf kon de voorzitter de goed bezochte bijeenkomst sluiten.

Te Heerlen 8 september 1980

Nadat de voorzitter de aanwezigen welkom had geheten, vertelde hij enige bijzonderheden over een door mevr. Adams meegebracht levermos. Het betrof hier het Steenlevermos (*Marchantia polymorpha*), dat algemeen voorkomt op langere tijd vochtige plaatsen.

Daarna wees hij nog eens op het periodiek "Uitgave tot behoud van de Schinveldse Bossen en Brunsummer Heide", dat door de studiegroep Schinveldse Bossen en Brunsummer Heide wordt uitgegeven en waarvan zojuist het vierde nummer is verschenen (Redactieadres: Brunsummerstraat 39a, 6451 CP Schinveld).

Aansluitend daarop kreeg de heer Spreuwenberg het woord om te spreken over de "vogeltrek".

De belangstelling van de mens in de vogeltrek is al eeuwenoud, zij het, dat deze belangstelling bij onze verre voorouders voornamelijk was gericht op het vullen van de maag. Afbeeldingen in Egyptische graven van ca. 1250 v. Chr. laten dat zien. De eerste die de vogeltrek wat wetenschappelijker bekeek dan zijn voorgangers dat hadden gedaan, was Fridrich II, keizer van het Heilige Roomse Duitse Rijk, die rond 1250 na Chr. de vogeltrek bestudeerde en de term "vogeltrek" uitvond en daarmee te kennen gaf, dat hij inzicht had in hetgeen zich twee keer per jaar in de vele vogelleven afspeelt. Om aan te geven, dat het uitvoeren van trekbewegingen geen monopolie is van vogels, gaf de spreker enkele voorbeelden van dit gedrag bij zoogdieren (Kariboe, Gnoe), vissen (Paling, Zalm), insecten (Monarchvlinder) en reptielen (Soepschilpad).

Onder vogeltrek verstaat men het wegtrekken van bepaalde vogelsoorten uit hun broedgebied naar hun winterkwartier en het terugtrekken uit het winterkwartier naar het broedgebied. De vogeltrek is een duidelijk gericht en periodiek verschijnsel (van Oordt 1960).

Het ontstaan van de trek hangt waarschijnlijk samen met de Ijstijden, gedurende welke de noordelijke broedvogels uit hun broedgebied werden verdreven

door de zuidwaarts schuivende ijskap, maar steeds het tijdens warmere perioden terugwijkende ijs naar het Noorden volgden. De trek manifesteert zich in het Noordelijk halfrond, waar de landmassa's zich verder naar het Noorden uitstrekken dan op het Zuidelijk halfrond naar het Zuiden, het sterkst, omdat de vogels de barre winters in het hoge Noorden niet kunnen overleven. Voor enkele in Afrika levende soorten hangt de trek samen met de door de jaarlijkse droogteperioden veroorzaakte voedseltekorten.

Hoewel de trek zich voornamelijk afspeelt in het voor- en najaar, blijkt uit nauwkeurige waarnemingen, dat de trek praktisch gedurende het hele jaar plaats vindt en steeds, althans in West Europa, van NO naar ZW.

Het trekonderzoek kreeg een grote impuls door het op grote schaal door de Deen Mortensen ingevoerde ringonderzoek. Oude en jonge vogels worden voorzien van een aluminium ring met adres en nummer. Uit de vele terugmeldingen (In Nederland werden tussen 1911 en 1975 ca. 3 miljoen vogels geringd) bleek, dat de oude indeling: trekvogel, standvogel en zwerfvogel, niet kon worden gehandhaafd. Het aantal echte trekvogelsoorten is vrij beperkt, terwijl zwerfvogels in feite trekvogels over korte afstand zijn. De meeste vogelsoorten vormen overgangen tussen trek- en standvogel. De vraag of de vogel langs smalle trekbanen of over een breed front trekken werd voornamelijk beantwoord door Geyer von Schweppenburg, die vaststelde dat de trek in Europa en Azië in een breed front verloopt, dat slechts enkele soorten (Ooievaar en Kraanvogel) trekken volgens bepaalde trekbanen, maar dat vogels, die door hun voedsel sterk zijn gebonden aan zeeën en rivieren, hier natuurlijk langs trekken. Omdat veel vogels als ze laag vliegen (bv. bij tegenwind) een hekel hebben aan het oversteken van grote watervlakten, worden ze door Noord-Zuid lopende kusten gestuit. De vogels volgen dan liever de kust (Nederlandse Noordzeekust) dan de zee over te steken. Een dergelijke kust is dan een geleidingsbaan.

Sommige vogels leggen al trekkend grote afstanden af. Het bekendste voorbeeld is de Noordse Stern (*Sterna paradisaea*), die van noordelijk Europa en Canada naar de Zuidpool trekt, deze omcirkelt en dan in het voorjaar weer naar zijn broedgebied vliegt.

De hoogte waarop de vogels trekken is, sinds de Zwitser Sutter de vogeltrek met volgradar bestudeerde, goed bekend. In Zwitserland vliegt 10% van de nachtrekkers hoger dan 2000 m (maximaal vastgestelde hoogte 4500 m), de volgende 40% vliegt tussen 2000 en 700 m en de resterende 50% lager dan 700 m. Overdag ligt de bovengrens ongeveer even hoog als die nacht, de 50%-grens ligt echter lager, nl. op ca. 400 m. Hebben de vogels de wind in de rug, dan zoeken de trekvogels die hoogte op, waar de windsnelheid ca. 30 km/h bedraagt.

Zoals eerder aangestipt, trekken sommige soorten overdag, andere 's nachts en slechts enkele zowel overdag als 's nachts (insectenetende zangvogels, steltlopers en eenden), hetgeen voor deze vogels als dagdieren een enorme aanpassing moet betekenen. Voordelen van het 's nachts trekken zijn: geen last van roofvogels, die alleen overdag trekken; de mogelijkheid om, in een periode waarin ze toch niet kunnen eten, grote afstanden, ook over water, af te leggen, omdat ze 's morgens bij aankomst meteen kunnen fourageren. In het algemeen leggen nachtrekkers dan ook grotere afstanden in één keer af dan dagtrekkers.

Op de vraag waarom een vogel op een gegeven ogenblik uit zijn broedgebied wegtrekt is geen eenduidig antwoord mogelijk. De trekdrang ontstaat bij verschillende soorten op verschillende manieren. Vastgesteld is, dat klimatologische omstandigheden en voedseltekorten alleen maar een remmende of versterkende werking hebben op een reeds bestaande trekdrang, maar deze niet veroorzaken. Bij enkele soorten is aangetoond, dat de trekdrang ontstaat als gevolg van het korter wordende daglicht. Bij andere is echter een inwendige jaarklok vastgesteld, die de trekdrang, onafhankelijk van omge-

vingsinvloeden, steeds weer op het juiste ogenblik doet ontstaan (Tijftaf, *Phylloscopus collybita*).

Een intrigerende vraag is natuurlijk: "Hoe vindt de vogel zijn weg?"

Proeven van Rüppel, Drost en Perdeck, die vogels vingen bij het nest of tijdens de trek en deze dan verplaatsten naar oorden, waar deze vogels met grote zekerheid nog nooit waren geweest, gaven interessante resultaten te zien.

Kort samengevat komen deze hier op neer:

- Een groot deel van de verplaatste broedvogels wist zijn nest terug te vinden. Men neemt aan, dat de vogels gevoel hebben voor de richting waarin een bepaalde plaats ligt. Wij noemen dit de "plaatszin".
- Tijdens de trek gevangen en daarna verplaatste oude vogels, die dus al een keer hadden overwinterd, wisten dit winterkwartier terug te vinden, daarbij o.a. geholpen door hun plaatszin.
- Tijdens de trek gevangen en daarna verplaatste eerstejaars vogels zetten hun trektocht in ZW-richting voort, tot hun trekdrang verdween.

Een tweede doorbraak in het trekonderzoek werd bereikt door Kramer, die in 1950 aantoonde, dat de trekronst van opgekooide vogels zelfs in een kooi gericht is en globaal overeenkomst met de trekrichting van die soort. Kramer toonde aan, dat de Spreeuw (*Sturnus vulgaris*) zich oriënteert met behulp van de zon en dat de vogel een zin heeft voor de tijd, een inwendige klok dus, die hem in staat stelt op koers te blijven, door de veranderende zonnestand in te calculeren. Sauer, die proeven deed met nachttrekkers, toonde aan, dat o.a. Grasmussen (*Sylvia communis*) zich oriënteren met behulp van de heldere sterren van de centrale hemel.

Samenvattend kan worden gesteld, dat trekvogels beschikken over een

- plaatszin, die hen in staat stelt de geografische ligging van een bepaalde plaats te bepalen,
- een tot dusver onbekend vermogen om de positie van de plaats waar zij zich bevindt, vast te stellen,

- zonnekompass, met behulp waarvan de vogels hun plaats van bestemming kunnen bereiken.

Spreeker eindigde met de conclusie, dat er met betrekking tot de vogeltrek nog vele onopgehelderde vragen zijn, waar het antwoord nog wel vele jaren op zich zal laten wachten.

Voorzitter Van Geel dankte daarna de heer Spreuwenberg voor diens interessante voordracht.

Summary

At monthly meeting mr. P. Spreuwenberg discussed some aspects of bird migration.

BOEKBESPREKING

SCHINVELDSE BOSSEN & BRUNSSUMMERHEIDE

1e jaargang no. 4, zomer 1980

Zoals wellicht bekend is geeft de Studiegroep Schinveldse Bossen & Brunssummerheide een gelijknamig periodiek uit dat 4 x per jaar verschijnt. Recent is verschenen nummer 4 van de eerste jaargang.

In dit nummer zijn weer een groot aantal wetenswaardigheden te lezen die direkt of indirekt met het gebied te maken hebben. Naast deel 2 van een driedelig artikel over de Bosmier en twee artikelen met schitterende tekeningen van I. Spica over de kleindoden van het heideleven zijn o.a. artikelen te vinden over het wapen van Schinveld, enkele legenden over kapel Leenhof te Schaesberg en een artikel over het wonderbaarlijke leven op het zand. In twee aparte artikeltjes worden een aantal wetenswaardigheden over het St. Janskruid en het Hondsdraf vermeld.

Een abonnement op deze uitgaven kost f 10,- per jaar, over te maken op nr. 14.67.13.974 van de Rabobank te Schinveld of op postgirorekening 2916837, beide t.n.v. penningmeester Werkgroep Behoud Schinveldse Bossen en Brunssummerheide. Het redaktieadres is Brunssummerstraat 39A, 6451 CP Schinveld. Aanbevolen.

Douwe Th. de Graaf.